

ODGAJANJE KULTURE UPOTREBE RJEČNIKA U ŠKOLI: ULOGA NASTAVNIKA STRANIH JEZIKA

Maja Bratanić*

Fakultet prometnih znanosti, Zagreb

Polazeći od pretpostavke da kulturu upotrebe rječnika valja odgajati od rane školske dobi, raspravlja se o tome kako nastavnici stranih jezika mogu utjecati na razvijanje navike i vještine korištenja rječnikom. Pretpostavlja se da kultiviranje upotrebe dvojezičnih i jednojezičnih rječnika stranoga jezika može potaknuti orijentaciju učenika i prema leksikografskim priručnicima vlastitoga jezika. To je u hrvatskim okolnostima posebno važno jer brojne generacije nisu imale na raspolaganju rječnik hrvatskoga jezika. Predlažu se neki postupci i priručnici te internetski izvori koji mogu izravno pomoći nastavniku u tom zadatku. Članak se primarno obraća nastavnicima engleskoga jezika, ali je u metodološkom smislu šire primjenjiv.

Cljučne riječi: jednojezični rječnici, dvojezični rječnici, engleski jezik, istraživanje upotrebe rječnika, poučavanje vještine korištenja rječnikom

Razina navike i kulture služenja rječnikom zadana je ponajprije postojećom leksikografskom ponudom neke zajednice. Stara i bogata leksikografska tradicija, kakvom se hrvatsko jezikoslovlje može podičiti, nije ujedno i jamac kontinuiteta 'rječničke kulture' ako se razina takve produkcije nije održala i ako se upotreba leksikografskih priručnika nije na odgovarajući način nastavila njegovati i razvijati. A upravo je to bio slučaj s leksikografijom hrvatskoga jezika.

Generacije su odrasle bez hrvatskoga jednojezičnoga rječnika i njihove su se leksikografske navike pretežito oblikovale korištenjem dvojezičnih rječnika ili jednojezičnih rječnika stranoga jezika, prije svega radi učenja stranoga jezika i prevođenja s njega ili na nj.

Drugim riječima, navika korištenja rječnika nije se stoga mogla razviti kroz nastavu materinskoga jezika, i sve što je savjesniji nastavnik u tom smislu mogao učiniti, bilo je uputiti učenika na pravopisni rječnik kao ortografsko pomagalo ili pak na rječnik stranih riječi kao svojevrsan surogat za ograničen broj nepoznatih riječi.

Kad se, nakon gotovo stoljetnoga prekida, početkom devedesetih godina pojavio Aničev *Rječnik hrvatskoga jezika*, dočekan je s priličnom mjerom sumnjičavosti i vrlo je brzo obilježen kao nepouzdan te nedovoljno i nejasno hrvatski orijentiran. Nije bilo neočekivano da će se – kad se nakon devedestogodišnje praznine, i k tome u doba vrlo izražene nacionalne osjetljivosti, pojavi djelo od tako bitnoga nacionalnoga značenja – ono kao eksplicitan izraz jezičnoga identiteta neizbježno dovesti u vezu i s nacionalnim integritetom u mnogo širem smislu. No, simptomatično je bilo i to što se o njemu raspravljalo gotovo isključivo na razini leksičkoga izbora, a vrlo malo u širem metodološkom leksikografskom kontekstu.

Bez obzira na to koliko su kritike Aničeva *Rječnika hrvatskoga jezika* (posebno njegova prvoga izdanja, 1991) utemeljene, bilo u jezičnom bilo u leksikografskom smislu, posljedica je bila da su mnogi nastavnici – koji su u normalnim okolnostima prirodni posrednici između mlađih naraštaja i temeljnih djela jezične kulture – bili suzdržani prema ovom priručniku

i nevoljko ga preporučivali učenicima i studentima, pa se stanje bezrječničkoga jezika na određen način nastavilo sve do nedavna objavljivanja *Rječnika hrvatskoga jezika* (ur. J. Šonje) koji, premda u stručnoj javnosti primljen s mnogo većim entuzijazmom, tek treba doživjeti objektivnu valorizaciju. Istodobno je, kao posebna rječnička vrsta, živnula leksikografija razlikovnih rječnika koji su, premda nedvojbeno korisni velikoj skupini izvornih govornika što su se odjednom osjetili nesigurnima u uporabi vlastita jezika, dodatno osnažili ulogu rječnika kao sredstva svojevrsnoga reduciranja, a ne obogaćivanja materinskoga jezika. Nije stoga neobično što je leksikografsko pomagalo, kojim se širi krug hrvatskih korisnika najčešće služi, i dalje dvojezični rječnik, što znači da se rječnik uglavnom rabi u inojezičnom kontekstu (Bratanić, 1996).

Ipak, i kad se govori o ulozi rječnika u nastavi stranoga jezika, češće se uporaba rječnika podrazumijeva nego što se eksplicitno govori o strategijama njegova korištenja. Paradoksalno je da dok se unutar 'leksikografskih industrija' svih velikih europskih jezika različiti izdavači jednojezičnih i višejezičnih rječnika bore za prevlast na tržištu, istodobno ne čini mnogo na edukaciji potencijalnih korisnika.

Zanimljivo je kratko se osvrnuti na genezu ovakva stanja kroz perspektivu poučavanja engleskoga jezika. Rječnike su, moglo bi se reći, zaobišli svi trendovi u nastavi stranih jezika, i tradicionalnije i recentne metode, koje u središte dovode komunikacijsku ulogu jezika i njoj podređuju nastavne strategije (Wright, 1998:10).

Iz toga razloga, a i zato što je rad s rječnikom višestruko zahtjevan, nastavnici stranih jezika nisu u načelu eksplicitno poučavali učenike vještini uporabe rječnika. Stajališta o mjestu rječnika u nastavi stranoga jezika djelomično su se odražavala u promjenjivim 'modama' u vezi s ulogom vokabulara u usvajanju stranoga jezika. Središnja uloga vokabulara, preciznije leksika, razmjerno je novoga datuma i može se povezati s dominantnim zbivanjima na lingvističkoj pozornici tijekom posljednja dva desetljeća, prije svega u ozračju kognitivne lin-

gvistike. No, premda se u svim laičkim percepcijama znanje stranoga jezika oduvijek uglavnom izjednačuje s poznavanjem velikoga broja riječi toga jezika, u različitim je 'školama' često prevladavao suprotan stav. Tako je od četrdesetih godina prošloga stoljeća pa sve do početka devedesetih vokabular imao prilično nizak status. U nekim je razdobljima jednostavno bio prepušten sam sebi kao nešto čime će učenik ionako s vremenom ovladati, dok su povremeno prevladavala i mišljenja da je uvođenje prevelike količine vokabulara u nastavu izrijeckom opasno (Seal, 1991:296). U toj koncepciji nije bilo mjesta ni rječnicima.

S druge strane, kako u povijesnom pregledu različitih tendencija u učenju i poučavanju vokabulara engleskoga jezika evocira B.D. Seal (1991), danas priznato mjesto leksika u suvremenim pristupima nije bez presedana. U prvim je desetljećima dvadesetoga stoljeća, u sklopu gramatičko-prijevodne metode i tzv. pristupa kroz čitanje, izravno poučavanje i istraživanje vokabulara iskočilo u prvi plan. Usporedno s tim počinje i uzlet leksikografije engleskoga jezika kao stranoga. Poduzimaju se opsežna istraživanja kako bi se ustanovilo koji bi temeljni vokabular valjalo uključiti u nastavu jezika i na kojem stupnju, pojavljuju se popisi riječi (npr. Westova 'A general Service List' iz 1936; Lorgeova 'The teachers Wordbook of 30.000 Words' iz 1944), koji su dugo potom služili kao osnova leksičkoga sadržaja raznih udžbenika engleskoga za neizvorne govornike.

Rezultat takva pristupa, što se gotovo isključivo usmjeravao na gramatiku, vokabular i čitanje, bili su, međutim, učenici s razvijenim vještinama čitanja i pisanja, no gotovo nesposobni razumjeti ili proizvesti nešto nalik svakodnevnoj konverzaciji. Odgovor je krajem četrdesetih i početkom pedesetih uslijedio u obliku audiolingvalne metode. Njezina temeljna doktrina da učenje vokabulara treba svesti na minimum, toliko je uhvatila maħa da je drugorazredna važnost učenja vokabulara dugo nadživjela i samu metodu.

Oživljeno zanimanje za leksik u osamdesetim se godinama u jednojezičnoj engleskoj lek-

sikografiji manifestiralo pojavom inovativnih tipova leksikografskih priručnika, poput Longmanova konceptualno organiziranoga 'Leksikona', rječnika kolokacija ili, pak, leksikografskih djela (poput onih iz serije Collins-COBUILD) izrađenih na osnovi računalnih korpusa autentičnoga prirodnoga jezika. Od toga nas doba osobito britanska leksikografska industrija neprestano bombardira novim tipovima rječnika za neizvorne govornike raznih dobnih skupina i potreba, a objavljeno je i mnoštvo stručne literature za nastavnike namijenjene eksplicitnom poučavanju leksika.

Obnovljeni interes za vokabular tek se djelomice može objasniti suvremenim glotodidaktičkim teorijama usmjerenima komunikacijskoj ulozi jezika koje u prvi plan ističu pragmatičku jezičnu upotrebu pa ponekad preneglašavaju kontekstualne čimbenike u sporazumijevanju. Iskustvo, međutim, opetovano pokazuje da ni učenici pa ni studenti često neće zaključivati o značenju nove riječi na osnovi konteksta nego pri susretu s nepoznatom riječju automatski traže objašnjenje ili prijevodni ekvivalent. Ako je to, dakle, svojevrsan tipičan obrazac procesa učenja, onda se čini razumnim prihvatiti psihološku datost toga procesa, ponuditi učeniku sva raspoloživa sredstva i pomoći mu da ih djelotvorno koristi u usvajanju stranoga jezika.

Čak i u Velikoj Britaniji, zemlji s dojmljivom leksikografskom produkcijom, rječnik se sve donedavno rijetko aktivno uključivao u nastavu jezika, a učenike se nije eksplicitno poučavalo njihovu korištenju. U toj je zemlji čak vladalo mišljenje da mlađi učenici nisu sposobni ispravno rabiti rječnik te ih zato ne treba na to niti poticati, već, naprotiv, tu latentnu opasnost treba izbjegavati (Bishop, 1998; 3). Pretpostavljalo se da će oslanjanje na rječnik negativno utjecati na memoriranje vokabulara. Udžbenici stranoga jezika, s druge strane, najčešće su sadržavali dvojezični glosar koji se smatrao dostatnim za upoznavanje potrebnoga vokabulara, pa je i s toga gledišta rječnik bio nepotreban. Bishop čak tvrdi da se upotreba rječnika u britanskim školama donedavno izjednačavala s prijeverom, a držalo se i da se upo-

trebom rječnika praktički onemogućuje objektivno ocjenjivanje te da će zadaci, dopusti li se učenicima upotreba rječnika, postati prelaki. Stanje se u Engleskoj i na Walesu, unatrag nekoliko godina, međutim korjenito promijenilo jer se od 1998. godine, uvođenjem revidiranoga Nacionalnoga plana i programa za učenje stranih jezika na razini srednjih škola, korištenje rječnika na ispitima zakonski prihvaća.

Dopustiti uporabu rječnika na ispitima uvijek jest dvosjekli mač, pogotovo ako se radi o nedovoljno iskusnim korisnicima, pa se i zbog toga u engleskim i velškim školama ubrzo javila inicijativa da se poučavanje vještina služenja rječnikom izravnije uključi u nastavni program, ne samo da bi se njegova uloga osnažila nego i da bi se spriječila pretjerana ili neupućena uporaba. (O tom se problemu opširno raspravlja u više svezaka časopisa *Language Learning Journal*, objavljenih 1998. i 1999. godine.)

Na razinu rječničke kulture, osim raspoloživih leksikografskih 'resursa', mogu utjecati i druge, kulturno i povijesno uvjetovane okolnosti. Tako, primjerice u američkom društvu, u kojem se sustav obrazovanja temelji na čvrsto uniformiranom obrascu, institucija rječnika uživa sasvim izuzetan status. Poznat je podatak da više od 90% američkih kućanstava posjeduje jednojezični rječnik, ponekad kao jedinu knjigu u kući, a američki se građani na autoritet rječnika znaju pozvati i na sudu (pri čemu se, najčešće, ne misli ni na koji određeni rječnik).

Kako Hrvatska takve tradicije nema, uobičajeno je s pojmom rječnika susresti se posredstvom dvojezičnoga rječnika. Odgajanje navike korištenja rječnika tako velikim dijelom ostaje prepušteno nastavnicima stranoga jezika.

U ovom je časopisu, u skladu s novijim tendencijama, već bilo riječi o različitim strategijama usvajanja vokabulara, o potencijalu rječnika u nastavi stranoga jezika struke na akademskoj razini (Borić, 2001), no rijetko se pragmatičnije govori o tome kako pristupiti ovom zadatku u nastavi u školama. Štoviše, profesori stranih

jezika tijekom fakultetske naobrazbe obično ne dobivaju sustavan uvid u leksikografske vrste i vještine služenja rječnicima niti ih se upućuje u to kako u učenika usaditi odgovarajuće navike.

Mnogo je više studija napisano o tome kako se korisnici rječnicima služe u praksi (npr. Tomaszuk, 1979; Atkins i Knowles, 1990; Atkins 1998; McCreary i Dolezal, 1999; Bratanić, 1996) nego kako bi potrebne vještine valjalo djelotvorno odgajati. Premda su dvojezični rječnici prema većini istraživanja prvi za kojima će korisnici posegnuti i nastaviti se (i) njima služiti (Piotrovski, 1989:73); opće je prihvaćeno pravilo da u nastavi stranoga jezika učenike valja primarno navikavati na upotrebu jednojezičnih rječnika. Držalo se da dvojezični rječnici usporevaju usvajanje drugoga jezika pa su u tom smislu kontraproduktivni. Nije se, pritom, imalo na umu da ni svi jednojezični rječnici nisu nužno kvalitetni i da neće učeniku olakšavati razumijevanje ne budu li mu primjereni.

Najčešći je prigovor dvojezičnim rječnicima da hipertrofiraju učeničku težnju da prevode s materinskoga jezika umjesto da 'misle' izravno na stranom jeziku. Ističe se, isto tako, da dvojezični rječnik podržava privid da na leksičkoj razini među jezicima postoji odnos 1 : 1 (to jest da svakom leksemu izvornoga jezika odgovara samo jedan leksem ciljnoga jezika), da ne daje dovoljno podataka o sintaktičkom ponašanju riječi, da redosljed leksičkih ekvivalenata nije pouzdan i tome slično.

Jednojezični rječnici za neizvorne govornike slijedom toga ne pate od takvih nedostataka. Takve su tvrdnje, po našem mišljenju, plod neutemeljenoga uopćavanja. Jedina zamka koju jednojezični rječnici već po svojoj prirodi doista izbjegavaju jest opasnost od izbora neodgovarajućega inojezičnoga ekvivalenta, no sve prednosti jednojezičnoga rječnika – poput gramatičkih podataka, naznaka semantičkih i stilističkih obilježja ili ograničenja, idioma, kolokacija, primjera itd., mogu se uspješno uključiti i u dvojezični rječnik, što u praksi više nije rijetko.

Nije, dakle, mudro unaprijed isključiti dvojezične rječnike kao moguća nastavna poma-

gala jer će ih učenici ionako rabiti. Pribjegavanje (implicitnom ili eksplicitnom) prevodenju i upotrebi dvojezičnih rječnika najprirodnija je metoda učenja stranih jezika, što suvremene lingvističke teorije jasno prepoznaju. Zato će nastavnik najispravnije postupiti ako učenika posavjetuje kojim se dvojezičnim rječnicima valja koristiti i kako; upozori ga na konkretne informacije koje u rječniku može naći na mikro- i makrorazini; skrene mu pozornost na korisne dodatke.

Ova dva tipa rječnika, najkraće rečeno, donose podatke o leksiku u bitno različitom formatu te ih valja promatrati kao komplementarne.

Opsežno istraživanje B.T. Atkins i suradnika (1990 i 1998), provedeno na reprezentativnom uzorku u sedam europskih zemlja, pokazalo je da se oko 75% učenika služi dvojezičnim rječnicima. Ista je studija pokazala da usprkos tome upravo jednojezični rječnici češće korisniku pomažu naći traženi i precizniji podatak (primjerice o frazemima, čestim kolokacijama, konotativnim značenjima, stilskom registru itd.).

Logičan je nastavnikov zadatak da potakne postupan prijelaz s dvojezičnoga na jednojezični rječnik stranoga jezika. Nameće se misao da bi se prijelazno rješenje moglo naći u nekom 'hibridnom' obliku rječnika koji bi ujedinjavao osnovne značajke i jednoga i drugoga tipa. Slična su se razmišljanja odista i realizirala u tzv. 'bilingvaliziranim' rječnicima engleskoga jezika za govornike drugih jezika (što ih je u skladu sa svojim 'poludvojezičnim' pristupom razvio Lionel Kernerman). Takvi rječnici, uz uobičajenu jednojezičnu definiciju, donose i po jedan ekvivalent na ciljnom jeziku za svako značenje leksema o kojem je riječ.

Podatak da je hrvatski izdavač Školska knjiga takav poludvojezični rječnik englesko-hrvatskoga jezika iz serije 'Password' u suradnji s Kernerman Semi-bilingual Dictionaries objavio još 1997. godine, prošao je, čini se, razmjerno nezapaženo. Usprkos početnoj sumnji u to kako bi takav tip rječnika mogao utjecati na korisnike i njihove leksikografske navike,

istraživanja su pokazala da mogu vrlo pozitivno utjecati na jačanje samopouzdanja i samostalnosti u uporabi jednojezičnih leksikografskih priručnika. (Laufer i Melamed, 1994:565)

Krajnji će cilj ipak ostati usmjerivanje učenika da se više oslanjaju na jednojezična leksikografska pomagala, pa je namjera ovoga rada ponuditi neke prijedloge kao poticaj nastavniku (u prvom redu engleskoga jezika) (vidi Bratanić, 2000).

Sam izbor rječnika neće biti velik problem jer se zahvaljujući vrlo snažnoj konkurenciji, ponajprije na britanskom tržištu, rječnici najpoznatijih izdavača mogu smatrati ravnopravnima u kvalitativnom smislu. Bitno je izabrati rječnik primjeren znanju i dobi korisnika i njihovim potrebama.

Postoji više osnovnih kategorija jednojezičnih rječnika, pa bi nastavnik i na to morao skrenuti pozornost učenicima, određujući prigodan kontekst za prezentaciju različitih tipova informacija koje se u njima mogu naći (primjerice neki abecedno organizirani tezaursus kad se govori o sinonimima ili značenjski srodnim riječima, rječnik jezika i kulture kad se objašnjavaju specifični kulturni pojmovi, rječnik za 'proizvodnju' na stranom jeziku, poput Longmanova *Activatora* kad se vježba prevođenje na strani jezik, rječnike britanskog ili američkog slenga kad se za to ukaže povod, slikovne za mlađu dob ili kad je neke pojmove jednostavnije objasniti uz ilustraciju, te druge specijalne priručnike, poput rječnika izgovora ili pak nazivlja kojega područja (u nastavi s učenicima strukovnih srednjih škola)).

Za svaku od navedenih općih ili specijalnih kategorija naći će se velik izbor u ponudi četiriju najvećih britanskih izdavača (za opće rječnike: *Cambridge International Dictionary of English*, *Collins Cobuild English Language Dictionary*, *Longman Dictionary of Contemporary English*, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English* – odnosno neke njihove reducirane verzije za mlađe dobne skupine). Napomenuli bismo, usput, da je u načelu bolje buduće korisnike uputiti na opsežnije i razrađene rječnike bez obzira na to što u ranim

fazama služenja rječnikom oni neće koristiti sve prednosti leksičke ponude ili složene leksikografske aparature. Konceptualne tj. tematski organizirane rječnike kao i rječnike sinonima primjerenije je predstaviti abecedno organiziranim tezaursusima (poput *Longman Lexicon of Contemporary English*; *The Oxford Thesaurus / An A-Z Dictionary of Synonyms*, *Longman Synonym Dictionary* itd.) jer je kompromisna abecedna prezentacija učeniku pristupačnija. Od rječnika enciklopedijske naravi ne bi trebalo zaobići *Longman Dictionary of English Language and Culture*, a u bogatoj ponudi različitih specijaliziranih rječnika, sam će nastavnik najbolje procijeniti što je primjereno dobi, predznanju i potrebama učenika.

No, znatno je lakše prihvatiti činjenicu da je rječnik nezanemariv dio jezične kompetencije, a mnogo teže aktivno ga uvesti u učionicu. Neki će nastavnici možda biti i neskloni ideji izravne upotrebe rječnika zbog implicitne inkompatibilnosti s prevladavajućim nastavnim metodama prema kojima u svrhu razvijanja komunikacijskih strategija treba poticati učenje kroz zaključivanje i snalaženje u kontekstu te rješavanje problema kroz simuliranje realnih životnih situacija. S toga gledišta rječnici se doživljavaju kao dvojbeno pomagala jer nude gotove odgovore i (prividno) ne ostavljaju prostora za pogreške i učenje kroz samostalno zaključivanje ili samoispajanje.

Drugi je i razumljiviji razlog mogućem otporu taj što je rad s rječnikom zahtjevan, nije osobito pogodan za rad u većim skupinama, pretpostavlja stanovitu nastavnikovu edukaciju i veću pripremu, jer nije lako osmisliti vježbe s rječnikom koje bi učeničku pozornost mogle zaokupiti na duljim zadacima. Premda se o potrebi ovladavanja vještinama upotrebe rječnika u literaturi često govori, malo autora nudi konkretne ideje ili razrađene postupke koji bi vodili tome cilju. Naposlijetku, za skupni je rad potreban i veći broj odgovarajućih rječnika, što u danim prosvjetnim okolnostima nije samo banalna poteškoća.

Ipak, uz stanovite se prilagodbe, uvjereni smo, vrijedno upustiti u avanturu rada s rječ-

nikom i na nižim razinama poduke stranoga jezika. Istraživanja pokazuju da učenici u golemom broju slučajeva koriste rječnik samo zato da bi saznali ili provjerili značenje neke riječi. Istodobno, suvremeniji dvojezični rječnici, a osobito rječnici namijenjeni neizvornim govornicima (tzv. *learners' dictionaries*) ne nude samo bogato vrelo leksikoloških i gramatičkih podataka koje učenik neće susresti u drugim oblicima rada, nego i vjernu slika suvremene jezične prakse. Nove generacije jednojezičnih rječnika izrađene na autentičnim uzorcima jezika i s metajezikom prilagođenim stranom korisniku pristupačno su i pouzdano jezično pomagalo, što će, međutim, generacijama učenika ostati nepoznatim ako se s njima ne 'sprijatelje' u školskoj nastavi. Povoljna je okolnost što su elektronički rječnici dostupni na internetu ili CD-romu danas sve popularniji i kao medij mlađem naraštaju zacijelo bliski i izazovniji, a to može olakšati kreativan način korištenja rječnika u razredu.

Upotrebu rječnika poželjno je integrirati u druge tipove vježbi jer će tako biti svrsishodnije, a učenici će eksplicitnije uočiti primjenjivost rječnika ne samo u upoznavanju izolirana vokabulara nego i šireg dijapazona jezičnih i izvanjezičnih informacija.

Što, dakle, može učiniti nastavnik da pomogne učenicima razviti vještinu upotrebe rječnika i postići veću samostalnost u snalaženju u stranom jeziku – bilo u pasivnom ili aktivnom kontekstu – u svim četirima jezičnim vještinama?

Dobro je početi jednostavnim smjernicama koje vode prema sugestiji koji bi rječnik učenicima bio najkorisniji. Nastavnik može učenicima pokazati nekoliko rječnika i onda u zajedničkoj raspravi na osnovi podataka koji se mogu naći na koricama, u uvodu rječniku ili brzim prelistavanjem, doći do odgovora na pitanja poput sljedećih (opet, dakako, prilagođenih učeničkom znanju i dobi):

- 1) Koliko je riječi obrađeno u rječniku? Po čemu se to može znati?
- 2) Je li to jednojezični ili dvojezični rječnik?

- 3) Je li rječnik pregledan?
- 4) Uočavaš li kakve neobične znakove? Znaš li što oni znače?
- 5) Kakvim se sve grafičkim rješenjima rječnik služi? Što ona označavaju?
- 6) Pomažu li ti neka od njih da brže nađeš riječ koju tražiš?
- 7) Je li u rječniku naveden izgovor? Poznaješ li znakove upotrijebljene za označavanje izgovora? Ako ne, jesu li oni negdje objašnjeni?
- 8) Pomaže li ti rječnik da neku riječ ispravno rastaviš na slogove? Kako?
- 9) Ima li u rječniku kratica? Što one znače?
- 10) Po čemu se vidi je li neka riječ imenica, glagol, pridjev ...?
- 11) Jesu li riječi koje mogu biti npr. i imenica i glagol (i sl.) odijeljene u rječniku ili su obrađene u sklopu istoga rječničkoga članka (npr. *book*)?
- 12) Kakve se sve odrednice u rječniku mogu naći (npr. gramatičke, stilske, područne itd.)? Jesu li one negdje objašnjene?
- 13) Mogu li se u rječniku naći oblici za množinu/prošlo vrijeme i sl.?
- 14) Gdje možeš naći objašnjenje tzv. dvorječnih glagolskih izraza (*go away, get up, take off*)?
- 15) Navode li se nepravilni oblici (glagola, množina imenica i sl.)?
- 16) Kako su obrađene riječi koje se isto pišu, a različito znače (npr. *well*)?
- 17) Mogu li se u rječniku naći različiti oblici riječi koje se mogu pisati na dva načina (npr. *colour/color, theatre/theater*)?
- 18) Je li to rječnik britanskoga engleskoga jezika, američkoga ili obaju? Kako se to može zaključiti?
- 19) Možeš li lako naći značenje riječi koje tražiš?

- 20) Kako su različita značenja iste riječi međusobno odijeljena? Ako su neka značenja odijeljena drukčijim znakovima (npr. zarezom, točkom sa zarezom, slovom ili brojem), što to znači?
- 21) Gdje možeš naći značenje složenice ili nekog pojma izraženog s dvije riječi (npr. *ice cream, hot dog, family tree* itd.)?
- 22) Jesu li objašnjenja (u jednojezičnom rječniku) pisana razumljivim jezikom?
- 23) Jesu li prijevodi (u dvojezičnom rječniku) navedeni redom koji ti se čini logičnim?
- 24) Jesu li u rječniku objašnjeni i idiomi? Gdje se mogu naći? Što su to idiomi?
- 25) Možeš li se lako snaći u rječniku?
- 26) Ima li u rječniku vlastitih imena?
- 27) Ima li u rječniku zemljopisnih imena?
- 28) Ima li rječnik kakvih dodataka?
- 29) Ima li u rječniku ilustracija?
- 30) Ima li u rječniku primjera?
- 31) Kome je rječnik namijenjen? Je li namijenjen govornicima hrvatskoga jezika? Je li namijenjen izvornim govornicima engleskoga jezika? Po čemu se to može zaključiti?
- 32) Čemu služi jednojezični rječnik?
- 33) Čemu služi dvojezični rječnik?
- 34) Po čemu se oni razlikuju?
- 35) Koji ti se čini korisnijim? Zašto?
- 1) Poznaješ li svoj rječnik?
- 2) Jesi li pročitao predgovor/upute na početku rječnika prije no što si ga počeo rabiti?
- 3) Jesi li ga pročitao nakon toga?
- 4) Poznaješ li fonetsku abecedu koja se rabi u rječniku za označavanje izgovora?
- 5) Znaš li što određene kratice znače (npr. gramatička odrednica za vrstu riječi itd.)?
- 6) U koju svrhu rabiš rječnik?
- 7) Koliko često rabiš rječnik da bi provjerio:
- a) ispravan oblik riječi (pravopis)
 - b) značenje
 - c) izgovor
 - d) gramatičke podatke
 - e) registar, tj. je li riječ primjerena standardnom jeziku ili je možda sleng, vulgarna, previše stručna i sl.
 - f) istoznačnice (sinonime)
 - g) nepravilne oblike itd.?
- 8) Kako se služiš svojim rječnikom ?
- Kad neki tekst (npr. članak u časopisu) čitaš iz osobnoga interesa:
- a) odmah ćeš posegnuti za rječnikom
 - b) pročitat ćeš cijeli članak i tek tada posegnuti za rječnikom
 - c) pročitat ćeš ga drugi put i podcrtati riječi koje ne znaš prije no što ih provjeriš u rječniku
 - d) ne rabiš rječnik nego nastojiš shvatiti osnovnu ideju
 - e) zaključuješ prema kontekstu
 - f) nešto drugo.

Takvim se i sličnim pitanjima učenike može navesti da i sami počnu uočavati različita sredstva kojima se pojedini rječnik služi, da ih usporede, zapitaju se o njihovu smislu itd.

Dobra je ideja, smatra Bishop, početi upoznavati rječnik svojevrsnim upitnikom (1998:4–6) u kojem će učenici odgovarati na pitanja o tome kako se svojim rječnicima služe. Takva je anketa primjerenija nešto iskusnijim korisnicima:

Ova se lista može proširiti pitanjima o tome kako se učenici koriste rječnikom pri učenju, prevodenju (s engleskoga jezika, na engleski itd.).

Rezultati takva upitnika bit će u većini slučajeva za nastavnika predvidljivi, ali će u učenička osvijestiti vlastite navike, potrebu da ih razviju itd.

U danas prilično bogatoj literaturi o strategijama usvajanja vokabulara više je autora razradilo vježbe koje zahtijevaju korištenje rječnika (npr. McCarthy i O'Dell u *English Vocabulary in Use*), a uz neke britanske rječnike objavljene su i svojevrsne 'radne bilježnice' sa zadacima za uvježbavanje najvažnijih rječničkih vještina: pronalaženje riječi i njihova značenja, provjeru ortografije, tumačenje kratica, pronalaženje gramatičkih podataka ili podataka o upotrebi i registru, vježbe namijenjene proširenju vokabulara i tome slično. Najpoznatiji su takvi priručnici Underhillov *Use your Dictionary* (1980) i *Learning with LDOCE* autorice J. Whitcut (1979).

Velike mogućnosti otvaraju se i sve većim izborom najrazličitijih jednojezičnih i višejezičnih rječnika na internetu, pa se učenicima odgovarajućih dobnih skupina i mogućnosti može zadati da sami pronađu različite dostupne leksikografske priručnike, iskušaju pretraživanje srodnih, nadređenih i podređenih pojmova u elektroničkom obliku Rogetova *Thesaurus* itd. Pritom ih, dakako, valja upozoriti da mnoštvu rječnika i glosara (nažalost, još vrlo malo njih s hrvatskim jezikom kao polaznim ili ciljnim) moraju prilaziti s dužnim oprezom pa i usporedba takvih rječnika (ili njihovih ograničenih uzoraka) može poslužiti kao poticaj za raspravu na satu.

Za praktične vježbe s različitim dobnim skupinama nastavnik i sam može naći inspirativnih i lako upotrebljivih zadataka na internetu, primjerice na stranici

<http://www.askoxford.com/education/schools/resources/>, a produktivnim bi se mogao pokazati i model razrađen u okviru australskoga projekta *How to Make Your Own Dictionary*, o kojem se može više saznati na stranici: <http://www.anu.edu.au/ANDC/Schools>.

Posebnu pozornost i preporuku zaslužuje svakako djelo Johna Wrighta *Dictionaries*, kao dosad jedini priručnik izravno namijenjen odgajanju i razvijanju navika i vještina korištenja

rječnika (i jednojezičnih i dvojezičnih), primjenjiv bez obzira na to radi li se o izvornome ili neizvornome govorniku. Wright je ovdje osmislio niz različitih aktivnosti usmjerenih na upoznavanje i upotrebu rječnika u vrlo širokom protegu ciljeva, strategija i pretpostavljenoga predznanja. To djelo nudi razrađene ideje i odgovore na pitanje što nastavnik može učiniti da na poticajan način približi rječnik učeniku. Namjera je autora ne samo ponuditi nastavniku konkretne zadatke za razvijanje potrebnih vještina, nego i da sami rječnici kroz ponuđen raspon vježbi posluže kao bogat izvor različitih komunikacijskih aktivnosti u nastavi stranoga jezika.

Ova je knjiga istodobno i izazov za nastavnike jezika (ponajprije engleskoga, premda je kao model primjenjiva za bilo koji drugi jezik, pa i materinski) jer će i pred njih postaviti artikulirana i možda neosvijestena pitanja o tome koliko i kako sami rabe rječnike te o njihovoj iskoristivosti u danas dominantnom trendu komunikacijski orijentirane nastavne prakse.

█ ZAKLJUČAK

Sposobnost služenja rječnikom smatra se samom po sebi razumljivom vještinom u usvajanju stranoga jezika i logičnom komponentom pismenosti na materinskom jeziku. Istraživanja potvrđuju da takve pretpostavke nisu utemeljene te da naviku i vještinu upotrebe rječnika valja osvješćivati i odgajati kroz razne aktivnosti u nastavi. S obzirom na činjenicu da je hrvatski jezik donedavno bio vrlo siromašan jednojezičnom leksikografskom literaturom, navika konzultiranja rječnika razvijala se uglavnom posredstvom dvojezičnih hrvatsko-stranih rječnika ili pak jednojezičnih leksikografskih priručnika stranih jezika. 'Leksikografska pismenost' učenika i danas se velikim dijelom gradi unutar nastave stranih jezika. Za taj zadatak, međutim, i sami nastavnici moraju biti educirani, pri čemu im naobrazba i iskustvo nerijetko nisu dostatni da osmisle nastavne aktivnosti koje bi učeniku približile rječnik na odgovarajući način. Predložene strategije mogle bi poslužiti kao poticaj nastavniku i učeniku.

REFERENCIJE

- Anić, V. (1991, 1994, 1997). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Atkins, B.T. and F.E. Knowles (1990). Interim Report on the EURALEX/AILA Research Project into Dictionary Use. *Budalex '88 Proceedings* (ur. T. Magay i J. Zigany), 381–392.
- Atkins, B. T. S., ur. (1998). *Using Dictionaries: Studies of Dictionary Use by Language Learners and Translators*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bishop, G. (1998). Research into the use being made of bilinugal dictionaries by language learners. *Language Learning Journal* No. 18, 3–8.
- Borić, N. (2001). O rječniku i njegovoj iskoristivosti u nastavi stranog jezika. *Strani jezici* XXX, 1–2, 13–21.
- Bratanić, M. (1996). Suvremena hrvatska dvojezična leksikografija u svjetlu korisničkih potreba. *Suvremena lingvistika* 41–42, 45–61.
- Bratanić, M. (2000). Dictionaries in TESL – Can we afford to ignore them? *IATEFL Slovenia Newsletter* No. 17, 23–24.
- Laufer, B. and L. Melamed (1994). Monolingual, Bilingual and 'Bilingualised' Dictionaries: Which are More Effective, for What and for Whom? *Euralex '94 Proceedings* (ur. W. Martin et al.), 565–576.
- McCarthy, M & O'Dell, F. (1994). *English Vocabulary in Use*, Cambridge: Cambridge University Press
- McCreary, D. R., T. Dolezal (1999). A Study of Dictionary Use by ESL Students in an American University. *International Journal of Lexicography*, Vol. 12, No. 2, 107–145.
- *Password – English Dictionary for Speakers of Croatian* (1997). V. Zorić (ur. hrv. izdanja), Zagreb: Školska knjiga.
- Piotrowski, T. (1989). Monolingual and bilingual dictionaries: fundamental differences., U M.L.Tickoo (ur.), *Learners' Dictionaries: State of the Art*, Singapore:SEAMEO RLC, 72–83.
- Seal, B.D. (1991). Vocabulary Learning and Teaching, U M. Celce-Murcia (ur.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*, 297–311. New York: Newbury House.
- Šonje, J. (2000) *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- Thompson, G. (1987). Using Bilingual Dictionaries. *ELT Journal* Vol. 4/4, 282–286.
- Tomaszczyk, J. (1979). Dictionaries: Users and Uses. *Glottodidactica. An International Journal of Applied Linguistics* XII, 103–119.
- Underhill, A. (1980). *Use your Dictionary*. Oxford: Oxford University Press
- Whitcut, J. (1979). *Learning with LDOCE*. London: Longman.
- Wright, J. (1998). *Dictionaries*. Oxford: Oxford University Press.

IZVORI S INTERNETA:

<http://www.askoxford.com/education/schools/resources/>
<http://www.anu.edu.au/ANDC/Schools>.

CULTIVATING THE DICTIONARY HABIT IN SCHOOL: FOREIGN LANGUAGE TEACHERS CAN HELP

Summary

Starting from the assumption that dictionary use must be cultivated from early school age, the article discusses how foreign language classes can help pupils acquire and develop dictionary skills. We suggest that the habit of using bilingual and monolingual foreign language dictionaries can foster the usage of mother-tongue lexicographic tools. This has particular importance in the context of Croatian schools at present, because earlier generations had no monolingual Croatian dictionaries available. We mention some strategies that might help the teacher accomplish this task, as well as available literature and useful Internet resources. The article primarily addresses English language teachers but methodologically can be of wider relevance.

Key words: monolingual dictionaries, bilingual dictionaries, the English language, research of dictionary use, teaching dictionary skills